

Den socialdemokratiske idéarv

Claus Bryld: Den socialdemokratiske idéarv. Politiske grundværdier i dansk arbejderbevægelse før velfærdsstaten, 2004. ISBN 87-7867-243-0

I 2001 oplevede Socialdemokratiet for første gang siden Madsen-Mydal (1926-1929), at der kunne dannes en borgerlig regering uden støtte fra midten. Denne vigende tilslutning til det gamle arbejderparti har udløst en politisk kursændring. Det har ændret navn til socialdemokraterne for at betone individualitet frem for fællesskab og enhed. Partiets klassiske ide om samfundsborgernes lighed i forhold til produktionsmidlerne er erstattet af en række – ifølge Claus Bryld – socialteknisk prægede forslag, hvor et samlende perspektiv ofte erstattes af en populistisk taktik. Man taler fru Jensen efter munden. Det er dette politisk-ideologiske skifte, der har inspireret historikeren Claus Bryld – en af veteranerne i udforskning af arbejderbevægelsens historie – til at udgive en bog om Socialdemokratiets idéarv. Bryld udtrykker håb om, at en formidling af den historiske idéarv kan inspirere arbejderbevægelsen til et moderne, frisindet program med en international orientering og krav om et udvidet demokrati.

Brylds bog former sig som 12 artikler, de fleste udgivet gennem de sidste 20 år, men tilføjet en indledning og afslutning, der medtænker Mogens Lykketofts Socialdemokrati. I tid rækker bogen fra partiets barndom i 1800-tallet og frem til Den anden Verdenskrig. Dette arvegods konfronteres til sidst med partiets nyorientering mod mere mar-

ked og mindre fællesskab. For læsere af Arbejderhistorie, der har stiftet bekendtskab med SFAHs udgivelser er de fleste kapitler kendt stof, men her findes det hele i oversigtsform og i en bog – tilført en sammenfatning og en afslutning.

Bogen leverer indsigt i den danske arbejderbevægelses dannelse i 1800-tallet. Vi hører om Socialdemokratiets tilknytning til den internationale arbejderbevægelse i 1889, som giver sig udslag i kravet om 8 timers arbejde og kampen mod militarisme. Med dette udgangspunkt føres vi videre frem mod 1920, hvor partiets arbejde for mere demokrati og social reformering sættes i højsædet. Brylds egen vurdering udtrykkes befriende klart: “*Den skandinaviske arbejderbevægelse udviste en næsten fanatisk demokratisk overbevisning*”. Dernæst introduceres vi for mellemkrigstiden, hvor Socialdemokratiet bevægede sig fra klasseparti og frem mod et folkeparti, men uden ganske at tabe det socialistiske perspektiv af syne.

Dette indblik i arbejderbevægelsens udvikling suppleres med refleksion over de socialdemokratiske valg, der ifølge Brylds analyse danner forudsætning for velfærdsstatens opkomst. Brylds forskning med disputatsen *Den demokratiske socialismes gennembrudsår* (1992) som omdrejningspunkt viser, at tre fundamentale valg fik betydning for velfærdsstatens udvikling. Partiet valgte et nationalt reformarbejde, som var formuleret i nøje samklang med den internationale arbejderbevægelse og det tyske Socialdemokrati i særdeleshed og som kunne hægtes på revolutionen, når denne indtraf. Dernæst: Den

Anmelderredaktion:
Chris Holmsted Larsen
Poul-Henrik Jensen
Svend Rybner
Thomas Wegener Friis

danske arbejderbevægelse valgte fra første færd en reformlinje, hvor kampen for den dagsaktuelle politik – i fagbevægelsen, i kooperationen, i kommunen og på Rigsdagen – blev sat i højsædet, men uden at tabe målet af synet, nemlig afrustning og fælleseje af produktionsmidlerne. Elektoralisme – dvs mobilisering af bevægelsens medlemmer for at vinde mandater ved valg – var partiets vigtigste metode til at vinde indflydelse og magt, som blev kombineret med udbredelse af et sandt netværk af organisationer, der omsluttede medlemmerne fra vugge til grav. Endelig: Gennem organisering af arbejderklassens medlemmer i fagforeninger, i sygekasser, i arbejdsledigheds-kasser og det socialdemokratiske parti ville man sammenkæde arbejderklassens mangfoldige lag til en stadig voksende social styrke, der gennem forhandling på først arbejdsmarkedet og efterhånden også i de politiske organer satte bevægelsen i stand til at vinde indflydelse. Partiet blev en del af den politiske forhandlingskultur, hvilket manifesterede sig tydeligt under Den første Verdenskrig. Alliancen mellem Det radikale Venstre og Socialdemokratiet vies i denne forbindelse særlig opmærksomhed. Det var den udfarende og ildsprudlende, men også strategisk bevidste Frederik Borgbjerg, der mere end nogen anden socialdemokrat i ord og handling arbejdede for det historiske samarbejde mellem husmandens og arbejderens partier for at styrke kampen for demokrati, afrustning og social reformering. Bryld argumenterer overbevisende for, at det var Socialdemokratiet bistået af Det radikale Venstre, der mest konsekvent kæmpede for lighed i re-

præsentationen, hvilket kom til udtryk ved grundlovsændringen af 1915 gennem indførelse af valget for tjenestefolk og kvinder.

Brylds arbejde med den ide-mæssige udvikling tilføjes en række principielle betragtninger over det videnskabelige arbejde med arbejderbevægelsens historie. Med afsæt i den svenske historiker Åsa Linderborgs arbejde, der betragter det svenske Socialdemokratis historieopfattelse som værende lukket og autoritær, efterlyser Bryld en problematiserende og åben historiskrivning med et internationalt sigte – en historieskrivning, som tager udgangspunkt i det forhold, at der i samfundsudviklingen har været alternative veje at gå. Det er svært at være uenig.

Brylds konklusioner er velfunderede. Bryld har gennem et langt forskerliv haft blik for både frø- og fugleperspektiv og været besjælet af ønsket om at formidle omfattende problemstillinger til et bredt publikum. Det hele er her samlet i en bog.

Den socialdemokratiske idéarv kan anvendes som et aktiv, lyder det fra Bryld. Åbenhjertigt anbefaler Bryld det gamle arbejderparti at revitalisere tidligere forestillinger om et grænseoverskridende demokratiseringsprojekt, hvor det direkte demokrati og det civile samfund sættes i højsædet overalt i samfundslivet. Nærværende bogs behandling af netop dette spørgsmål er imidlertid underbelyst. Brylds omtaler de gamle socialdemokraters indbyggede norm for deltagelse i samfundets foreninger fra sygekasser over kolonihaver til akasser. Her blev praktiseret en form for medlemsdemokrati. Derimod gøres partiets indsats for deltagelse i produktionslivet,

i kooperationen og i partiet – eller mangel på samme – ikke til genstand for en nærmere debat. Brylds insisteren på at etablere en dialog mellem fortid og fremtid med deltagelsesaspektet som et omdrejningspunkt løber efter anmelderens bedømmelse ind i tre problemer:

1. Indadtil var det danske Socialdemokratis partistruktur bygget op omkring en patriarkalsk model, som først sent – og langt senere end det svenske Socialdemokrati – åbnede for en forpligtende drøftelse af kønnenes ligestilling i partiarbejdet. Hierarkisk tænkning var dominerende i forhold til direkte demokrati.

2. Udadtil var det i få og korte perioder Socialdemokratiet insisterede på et udvidet demokrati. Efter Første Verdenskrig og i mindre omfang efter Anden Verdenskrig spillede kravet om beredtsråd og arbejderindflydelse en rolle i partiets reformpolitik. I sidste fase af velfærdsstatens store tigerspring 1968 til 1974 blev forestilling om et direkte demokrati igen aktiveret. Nærmedemokrati, medejendomsret, miljø og medbestemmelse blev kodeord. I maj 1968 proklamerede Arbejdsmandenes- og Specialarbejderens Fagblad, at studenter og lønmodtagere havde fælles interesse, når det gjaldt demokrati på arbejdspladsen og partiet – synspunkter som resulterede i forslag om sikkerhedsrepræsentanter, arbejdsmiljø og ØD.¹

3. Den kooperative bevægelse i den danske arbejderbevægelse var i modsætning til Sydeuropa bygget op om fagforeningernes ejendomsret og indflydelse, ikke de ansattes direkte demokrati.

Det er detailundersøgelser på disse tre felter – især er der behov for en synteseorienteret undersøgelse af den danske kooperation – der kan sætte fornyet fokus på deltagerdemokrati, som efterlyst af Bryld.

Brylds bog om den socialdemokratiske idéarv giver kvintessensen af forfatterens forskning om arbejderbevægelsens historie, der er forankret i første del af 1900-tallet. Som sådan har den sin styrke. Den blev udgivet i 2004, men de historiske afsnit er stadig aktuelle. Konklusionerne er ikke blevet anfægtet af den nyeste forskning. Bogen kan absolut anbefales.

Forfatterens efterlysning af “*et moderne, frisindet og socialt program fra det ikke-populistiske centrum ud til venstre*” kan opfattes som en brændende aktuell udfordring til dagens politiske skillelinjer. Bryld er ikke en forsigtig. Han insisterer på retten til som faghistoriker at blande sig i den aktuelle debat.

Søren Kolstrup

Note

1. Søren Kolstrup: Velfærdsstatens tigerspring – hvem stod bag?, i: *Årbog 2005, Arbejdermuseet & Arbejderbevægelsens Bibliotek* og arkiv side f.eks. side

Kampen om København

Jens Toftgaard: *Kampen om København – Magt og demokrati i byens rum 1870-1901, SFAHs skriftserie nr. 47, 175 s., 249 kr. ISBN: 978-87-87739-56-6.*

Jens Toftgaards bog *Kampen om København* handler om iscenesættelsen af og magtkam-

pen i det københavnske byrum under forfatningskampen i perioden fra 1870 og frem til systemskiftet i 1901. Selvom forfatningskampens hovedarena var Rigsdagens, hvis løse politiske grupperinger udviklede sig til mere formaliserede partier og blokdannelser i løbet af striden, rakte striden udover Christiansborg og prægede hele samfundet – ikke mindst hovedstaden København. Jens Toftgaards bog er et forsøg på at nuancere og uddybe den eksisterende forståelse af forfatningskampen og dens betydning for udformningen af det moderne danske demokrati. Mens de fleste Danmarkshistorier fremhæver systemskiftet som afgørende p.g.a. knæsættelsen af det parlamentariske princip, mener JT, at den vigtigste forandring af det danske samfund og demokrati under forfatningskampen i grunden var massepolitikens gennemslag. Mens det i begyndelsen af perioden som regel var en lille elite, der kårede en rigsdagsmand uden modkandidat, var valg til rigsdagen et par årtier senere en kamp mellem flere kandidater, opstillet af forskellige partier med fundamentalt forskellige opfattelser af og visioner for samfundet. I den partidannelse og mobilisering af masserne som fandt sted under forfatningskampen, spillede de politiske optog gennem København en central rolle. Vel at mærke ikke kun arbejderbevægelsens optog, som stod i radikal opposition til det eksisterende samfund, men også optogene, der i højere grad støttede det gennemført af Venstre og – især – det regeringsbærende Højre.

Perioden var en brydningstid, hvor borgerskabets brug af byrummet til iscenesættelse af sig

selv og sin ideologi i stigende grad blev udfordret af andre grupper – ikke mindst den voksende arbejderbefolkning og dens politiske organisation. Og hvor man gradvist bevægede sig fra et statsligt monopol på den politiske anvendelse af byrummet til den moderne bys friere adgang til også politisk iscenesættelse af byrummet. I *Kampen om København* gennemgås kort udviklingen i den politiske anvendelse af byrummet fra spredte optøjer og opløb i 1700-tallet over stadig mere organiserede folkemøder og forsamlinger i det fri i første halvdel af 1800-tallet kulminerende med folketog til kongen i 1848, “en begivenhed som arrangører, deltagere og myndigheder havde i baghovedet ved alle optog senere i århundredet.” Bogen rummer også en række interessante iagttagelser om overvågning og kontrol i det offentlige rum i anden halvdel 1800-tallet, bl.a. det faktum, at indgangen til byens nye parker på voldterrænet var bevogtede for at forhindre, at pøbelen blandede sig i bedsteborgernes spadsereture. Forfatteren argumenterer i forlængelse af disse iagttagelser for, hvordan den særlige lejlighed muliggjorde en ophævelse af hverdagsrummet, der var domineret af færdslen og politiets lov og orden, og muliggjorde den massive udfordring af det eksisterende samfund uden at kriminalisere deltagerne. Omvendt gjorde den særlige lejlighed også støtten til det eksisterende samfund mere opsigtsvækkende end den ville være i en hverdagssituation. Gennemførelsen af et organiseret optog udgjorde et særligt effektivt middel til at markere et skifte fra ‘hverdagsrummet’ til et andet, særligt byrum.

Bogens hoveddel beskæftiger sig med udviklingen i optogenes udformning, ruter og symbolsprog. Gennem næsten hele perioden er det især grundlovsdag, der står i centrum for optogene, idet det denne dag var legitimt for alle parter at vise deres støtte til grundloven og hylde dens givener Frederik VII. Det bliver tilladt, også for arbejderbevægelsen fra 1874. Først fra år 1900 blev det tilladt arbejderbevægelsen af at gå i procession gennem byen på sin 'egen' dag, 1. maj. JT fremhæver i den forbindelse er, hvordan ikke bare symboler som faner og musik, men også rutens udformning rummede en kraftig signalværdi. Nogle pladser og steder "tilhørte" gennem hele perioden bestemte politiske fløje, f.eks. Forsamlingsbygningen i Rømersgade (Socialdemokratiet/arbejderbevægelsen) og Niels Juel-monumentet i Holmens Kanal (de nationalliberale/Højre), mens andre pladser havde en bredere symbolsk appel (Fr. VII-monumentet på Slotpladsen eller Frihedsstøtten) og blev en del af Kampen om København, fordi de enkelte bevægelser søgte at monopolisere eller kritiserede modstanderne for at søge at monopolisere disse fælles nationale og demokratiske symboler. JT har et godt blik for sammenhængen mellem optogenes ruter og deres udsagnskraft, hvilket understøttes af et visuelt smukt kortmateriale med angivelse af ruterne for de forskellige optog. Perioden 1870-1883 beskrives som perioden, hvor kampen om byrummet tager form, perioden 1884-1893 som perioden, hvor kampen om byrummet når sit klimaks, mens Socialdemokratiet i årene 1894-1901 vinder striden om byens gader. Kapitlet om perioden

1884-93 er blandt bogens bedste. Heri fornemmer man for alvor, hvordan iscenesættelsen af byens rum er blevet en helt central del af den politiske kamp og hvordan fortolkningen af delta-gerantal, orden, antal faner og orkestre mm. i pressens dækning får en næsten opinionsmålende udlægning. Højres intense iscenesættelse af byrummet i forbindelse med de royale jubilæer i 1888 og attentatet på Estrup samme år er skildret før, men får en ny og klarere udlægning i bogens fortolkningsramme. Samtidig var det i denne periode, at også Venstre, der jo især havde stor opbakning i landområderne, forsøgte sig med optog i hovedstaden grundlovsdag ved to lejligheder i 1880'erne.

Bogens titel er ikke tilfældigt valgt. I samtidens mediedækning og opfattelse af optogene fornemmer man den militaristiske referenceramme: For det første er pressens dækning af de politiske optog, særligt optogene Grundlovsdag, i sin sprogbrug bemærkelsesværdigt lig dækningen af felttog eller troppeopmarcheringer. For det andet er der fra organisatorernes side et voldsomt fokus på orden og regularitet i optogene. For Højre en orden, der afspejlede den ro, orden og fædrelandskærlige offervilje, der var blandt partiets mærkesager, mens den blandt oppositionsparterne, særligt arbejderne havde en dobbelttydighed. Optogenes orden og struktur afspejlede bevægelsens styrke og organisatoriske potentiale og rummede samtidig en trussel mod det eksisterende samfund om dette potentiales udløsning såfremt bevægelsen ikke fik sine krav igennem og bevægelsen ikke længere opretholdt den selvopførte orden.

Det kunne have været spændende, om bogen havde draget paralleller til massepolitikens udvikling andre steder i Europa i denne periode og derved givet en fornemmelse af ligheder og forskelle i demokratiseringsprocessen. Men uanset dette lille af-savn er *Kampen om København* en glimrende bog, der på forbillig vis skildrer sammenhængen mellem byrummet og dets brug i en politisk og historisk vigtig periode i landets og hovedstadens historie. Ved hjælp af den teoretiske ramme og det indholdsmæssige fokus får JT i bogen kastet nyt lys over allerede veldokumenterede begivenheder og giver en forståelse for den konkrete iscenesættelse af byrummets betydning for massepolitikens udvikling.

Jakob Ingemann Parby

Med Lenin på byrån

Andrés Brink Pinto (2008). *Med Lenin på byrån: Normer kring klass, genus och sexualitet i den svenska kommunistiska rörelsen 1921-1939*. Lund: Pluribus, 287 sider, ISBN 978-91-977875-0-5.

Nærværende værk er Pintos doktorafhandling, som er skrevet under Forskarskolan i historia ved Lunds Universitet. Afhandlingen er disponeret i 6 kapitler. Det første kapitel udgør den indledende diskussion med stor vægt på den teoretiske inspiration og de metodiske overvejelser vedr. kildematerialet. Kapitel 2 handler om seksualoplysning i klassekampens tjeneste, som mere overordnet indkredser progressive normer om seksualitet hhv. hvad progressive måtte tage afstand fra. Kapitlerne 3, 4 og 5 går derefter nærmere ind på

de normer for klasse, genus og seksualitet, som den kommunistiske ugepresse præsenterer som vejen til den gode seksualitet. Kapitel 3 indfanger den maskuline normativitet, mens kapitel 4 går nærmere ind på den kvindelige. I kapitel 5 præsenteres eksempler på de mulige udfordringer, denne maskulinitet hhv. femininitet kunne blive udsat for – lige fra klassefjenden selv i form af rigmænd til den ikke politisk skolede kvinde som trojansk hest i forhold til mandens stålsathed. Kapitel 6 udgør den sammenfattende diskussion.

Afhandlingens tematik er at følge de normer, den kommunistiske bevægelse i Sverige promoverede igennem sin ugepresse med henblik på at skabe nye, kommunistiske forbilleder i forhold til arbejderklassen og i relationen kønnene imellem, herunder den gode seksualitet. Forfatteren har pløjet et stort kilde-materiale igennem, bestående af partiets og ungdomsforbundets ugeblade plus *Populär tidskrift för sexuell upplysning* (udgivet af Clarté), der fremlagde progressive seksualitetsnormer på videnskabeligt grundlag, hvilket betyder, at deres normative forskrifter mentes at udgøre et afgørende brud med hemmelighedskræmmeri og fortielser osv.

Ligeledes har han trukket på national og international forskning i samme eller beslægtede emner. Resultatet er, at han lykkes med at fremanalysere de kommunistiske normer omkring køn og seksualitet, som i tilgift til klassenormen skulle formulere, hvordan et politisk bevidst medlem af arbejderklassen skulle agere. Kort sagt forfølger afhandlingen en bestemt form for politisk intervention, som kan perspektiveres ved hjælp af Fou-

caults analyser af bio-magt og bio-politik plus Judith Butlers artikulationer af, hvordan normalisering skabes ift. gender.

Forfatteren konstaterer, at denne del af kulturpolitikken i det svenske parti i højere grad var inspireret af det tyske kommunistiske parti end af Komintern, som i øvrigt tillod en vis kulturel autonomi for de enkelte medlemspartier. Dette har allerede Morten Thing påvist i sin afhandling om "Kommunismens Kultur" fra 1993, men påvisningen bekræftes nu også på basis af svensk kildemateriale, og dermed bekræftes, at denne del af politikken i højere grad var overladt til de enkelte partier. Det tilkom således de enkelte partier at formulere normer omkring klasse, genus og seksualitet under de givne, nationale omstændigheder og dermed givne muligheder. Den nævnte autonomi rækker ikke ved, at Sovjetunionen også var de svenske kommunisters væsentligste henvisning i agitationen og propagandaen, fordi SU opfattedes som den virkeliggjorte socialisme. Derfor kredsede en hel del af ugepressens stof i form af oversatte artikler om eksempelvis kvindens nye rolle i Sovjetunionen med de nye rettigheder og muligheder, Oktoberrevolutionen havde åbnet adgang til, men tilsyneladende var det mindst lige så vigtigt for ugepressen at bringe stof fra kampene i Tyskland og senere Spanien mellem nazisme og kommunisme.

Forfatteren indfanger, hvordan den kommunistiske ugepresse i Sverige opstiller normer for, hvori den særlige kommunistiske variant af maskulinitet og femininitet skulle bestå. Det sker gennem noveller og reportager. Heri fremstilles den kommu-

nistiske mand som kæmpende proletar med jernnæver, altså en kampduelig og hærdet arbejder, der var rede til at ofre alt, selv livet, for sagen. Men selv om han først og fremmest normsættes som kæmper uden for familien, er han også i høj grad den vejledende kammerat og i mindre grad, men dog alligevel familiemenneske, altså bærer af en ansvarstagende og skolet heteroseksualitet, der udlevedes i monogami (s. 211). Den kommunistiske mand udfyldte i princippet normen for en kampbaseret maskulinitet (kapitel 3).

Kvinderne var ikke så talstærkt repræsenterede i den svenske kommunistiske bevægelse, men deres rolle overgik langt den talmæssige størrelse. Det betød, at mændene som de gode kammerater skulle overbevise deres kvindelige kolleger eller kærester om at melde sig under fanerne. Kvinden sås som den kæmpende kollega på arbejdspladsen, den gode kammerat i hverdagen og desuden også hustru. Billedet byggedes op om den heteroseksuelle seksualitet, også kaldet "den gode seksualitet" (s. 82ff.), og dette billede spejlede, hvad man på daværende tidspunkt forstod som arbejderklassens "naturlige" indstilling til seksualitet med betydelig vægt på de følelsesmæssige relationer kønnene imellem. Pinto understreger, at der i modsætning til maskulinitetsnormen ikke fandtes en tydelig kommunistisk femininitetsnorm, men snarere to tydelige normer, som han kalder husmodernorm og kammeratnorm (kapitel 4, sammenfattende diskussion, s. 163ff.). Hvor husmodernormen kredsede om familie og moderskab, stod den kommunistiske overbevisning i centrum for kammeratnor-

men, hedder det, hvilket tolkes som en dobbelthed, nemlig at femininitet både kunne beskrives ud fra, at kvinden stod som skaber af den heteroseksuelle kernefamilie, og at hun desuden som kammerat kunne beskrives som en skønhed osv. – her eksempelvis de spanske kvinder. Men begge normer bygger dog på løftet om, at den som gennemgik eller underkastede sig subjektiveringens....ville komme ud på den anden side som en mere feminin kvinde (s. 164).

Med denne subjektivering placerede den kommunistiske norm for mænd og kvinder sig i klar modsætning til både nazisme og socialdemokratisme.

Mens Socialdemokratiet prægedes af "skøtsame" mænd, altså ordentlige mænd, der var tilregnelige og tålmodige, så inddebar ansvarligheden, at det samtidig var mænd, der i sammenligning med de kommunistiske hverken var ligeså kampduelige eller ligeså politisk bevidste. De betragtes endog som bærere af en afvigende maskulinitet (s. 213), men uden at denne afvigelse kobledes med seksuelle afvigelser (se nedenfor om nazisterne). Det var med andre ord ikke så maskuline mænd, socialdemokratismen fostrede. Kommunisterne udfordrede således den eksisterende hegemoniske maskulinitet inden for arbejderklassen, således som den udtrykkes i begrebet skøtsamhet (s.214). Ses denne forståelse i relation til kampen om den rette linje i de arbejdende masser under Kominterns "klasse-mod-klassestrategi" og "socialfascisme-teorien", forekommer Pintos tolkning sandsynlig. Det drejede sig om at demonstrere, at kommunistiske, mandlige proletarer var både fysisk og psykisk overleg-

ne, og at de derfor ville være langt bedre ledere af arbejderklassen. Til gengæld nedtonedes kampen om hegemoniet i tiden omkring og efter Kominterns VII. Verdenskongres i 1935, da det ikke længere handlede om at skille sig ud fra de socialdemokratiske masser, men om at samarbejde med dem.

Det socialdemokratiske kvindeideal vaklede mellem at betragte kvinden som arbejdskollega og som rationel husmor. Ud fra en kommunistisk målestok blev kvinderne i for høj grad placeret i hjemmet og var qua denne placering prægede af en lav politisk bevidsthed, fordi de ikke på samme måde som kommunisterne havde en kammeratnorm, der byggede på eller ligefrem forudsatte politisk overbevisning. Når socialdemokratiske kvinder mødtes, var det til kaffebord og snak om hjemlige sysler, ikke til politisk skoling. Facit kunne opstilles således: de militante mænd i kommunismens idealbillede udgjorde en fysisk kollektiv styrke, som var slagkraftig og indsatsberedt, men samtidig disciplineret og i stand til at udøve selvkontrol. De reformistiske mænd i socialdemokratiet var ikke 'rigtige' mænd, men en blødere type, der ikke kunne, ville eller turde kæmpe. Altså var socialdemokrater af princip feje mænd eller måske snarere mænd, der ikke ville lade andet være uforsøgt, inden de i muligvis sidste ende betrådte den fysiske kamps vej.

Dette modsætningsforhold inden for samme klasse overskyggedes dog langt af forholdet til borgerskabet. Borgerlige mænd fremstilledes som hovedfjenden: blegfede rigmænd, der så at sige kun havde et i tankerne, nemlig at tage arbejderpigernes dyd (jfr.

Per Dichs fortolkning af "Sådan er kapitalismen"). Dvs. de piger, der trældede i de blegfede rigmænds hjem, fordi deres borgerlige hustruer var for forfinede eller for hysteriske, i hvert fald ude af stand til at tage vare på deres eget hjem; ganske vist moderigtige og dristige i tøjet, men ikke til at regne med, når det kom til stykket. Arbejderklassens kvinder derimod var stærke, grove af legemsbygning, vant til at tage hårdt fat på fabrik, kontor, butik eller hjem og ikke blege for, når det endelig kom dertil, at gribe til våben i f.eks. klassekampen i Tyskland, Østrig (efter Anschluss) og i den spanske borgerkrig.

Nazisterne kunne ikke betragtes som 'bløde mænd'. Ugepressen kunne til nød tilkende dem handlekraft og kampevne, hvilket jo var demonstreret i kampene om gaden i Tyskland siden midten af 1920'erne. Men for ugepressens fremstillinger bestod den afgørende forskel i, at nazister ikke besad den selvkontrol og bevidsthed, som kommunisterne gjorde, hvorved de forvandlede til dyriske volds-mænd, ligesom deres seksualitet ansås som værende abnorm, enten fordi de ikke evnede at kontrollere sig selv, eller fordi de nedlod sig til homoseksualitet (Röhm-affæren blev der trukket kraftige vekslers på). Modsætningsbilledet, der opstilledes, handlede således på den ene side om, at nazister var tøjlesløse, i deres drifters vold og grebet af blodrus, når det gjaldt om at kæmpe, mens de desuden fremstilledes som perverse, der ikke ville få del i "den gode seksualitet". De var så at sige dobbeltafvigende – både i form af deres ukontrollable adfærd i forbindelse med voldsudøvelse (KZ-lejre,

tortur og hårde forhør af kommunister) og i form af deres afvigende seksualitet.

I forhold til homoseksuelle generelt mente de progressive, at homoseksuelle groft sagt kunne inddeles i to kategorier: de tilfaldte homoseksuelle, som var præget af en ægte, kropslig og essentiel homoseksualitet, og de ikke tilgivelige eller falske og tilfældige, som havde valgt at blive homoseksuelle, eller som var på vej til at blive heteroseksuelle, eller som var blevet homoseksuelle under de særlige forhold i fængsler, nonneklostre og barakker. Sidstnævnte betragtedes altså ikke som en acceptabel norm (s. 72ff), men dog til at forklare, bl.a. ud fra, at manden har ansvaret for kvinders seksuelle nydelse, og såfremt dette svigtes, kan den utilfredsstillede kvinde risikere at lokkes til homoseksuel utroskab. Dette grundlag gjorde den kommunistiske ugepresse til sit.

Konkluderende diskuterer Pinto, hvorfor normer omkring klasse kobledes til genus og seksualitet og vice versa (s. 221-222), idet han tolker den svenske kommunismes stræben efter at tage magten over arbejderklassens begær ved hjælp af Foucaults tanker omkring biomagt, altså magt over livet gennem indirekte styring snarere end gennem direkte og kontrollerende magt. Den magt, som bevægelsen udøvede mod sine medlemmer (en kompleks og sammensmeltet opsætning af normer omkring klasse, genus og seksualitet, kalder Pinto det), var altså en magt, som handlede om livet, og som muliggjorde bevægelsen, lyder en af konklusionerne (s. 221). Sædvanligvis knyttes begrebet biomagt til statens interventioner for at gøre sine indbyggere til

undersåtter, altså biomagt oppefra. Men i ugepressens tilfælde er der tale om biomagt nedefra med sigte på at bringe forstyrrelse ind i statens eller kapitalens styring, helt umuliggøre den og erstatte den med det kommunistiske partis styring. Med det, Pinto selv kalder en "kanske pervers Leninlæsning" (ibid.), kan dette kaldes en biodobbeltmagt. Dette kunne udlægges som en utopisk position, men ved at trække på Wendy Brown peger Pinto i stedet på, at de subjekter, som muliggjordes gennem gentagelserne af normer i den kommunistiske ugepresse bør forstås som en effekt af en diskursiv kamp mellem forskellige og undertiden uforenelige normer, samtidig med at subjektet erkendtes som faktisk, dvs. at der er tale om, at individer og ideologier er involverede i en stadig konstruktion af magt og underordning. Selv om denne forståelse lyder plausibel, skal anmelderen alligevel gøre et par anmærkninger her: Foucault kan tolkes på mange måder, og det er ikke produktivt kun at ville acceptere en tolkning. Så vidt – så godt. Det, der savnes i denne tolkning, er ikke en dogmatisk udlægning af Foucault (som han selv ville have vendt sig imod), men derimod inddragelse af, at Foucault betragter disciplineringen af den individuelle krop og reguleringen af befolkningen som to med hinanden forbundne poler eller to hovedformer i den politiske livsteknologi. Mens den første har centrum i kroppen som maskine (dressuren af legemet m.v.), har den anden centrum i kroppen som art (Foucault 1976, 1994: 143), hvilket øger betydningen af normens funktion. Foucaults pointe er, at akkurat kønnet legemliggør de to ak-

ser, som den politiske livsteknologi har udviklet sig igennem, og derfor hører seksualiteten til sammen med normen, kundskaben, livet, betydningen, disciplinerne og reguleringerne (eb.: 153). Pintos vægtlægning på biomagt kommer nærmest til at skygge for disciplinærmagten. Men havde svenske mænd i 1920'erne ikke udstået flere disciplinærforanstaltninger (skole, kaserne, fabrik, internat) med sigte på at afrette dem (gøre dem til føjelige kroppe)? Præcis i samme periode udfordres denne målsætning af Myrdalerne, som i højere grad lægger vægten på en moderniseret befolkningsregulering (jfr. deres normsættende betragtninger om kollektiv husholdning, børnepasning m.v.). Det er helt antageligt, at afhandlingen lægger sin lod i den ene vægtskål, men det kunne samtidig have åbnet spændende perspektiver at diskutere begge sider af Foucaults forestillinger. Muligvis kan man endda tale om en *tre dobbelt biodobbeltmagt*, der både kommer oppefra og nedefra, både benytter sig af regulering og disciplinering og igen både i det svenske samfund og i det kommunistiske parti?

Ingen rose uden torne. Efter læsningen står det anmelderen klart, at interviews med nulevende svenske kommunister fra den tid kunne have suppleret Pintos analyser. Var de nu så kampbase-rede og maskuline alle sammen? Var der forskel fra sted til sted, fra tid til anden osv.? I hvilken udstrækning læste man overhovedet ugepressen og tog dens budskaber til sig? Dernæst kunne man spørge til den svenske geografi: udlægges teksten ens i "industrikommunismen" og i "ødemarkskommunismen"? Eller var der mere 'skötsamhet' i

industrikommunismen kontra mere egensind i ødemarkskommunismen?

Men uanset disse indvendinger er interessant og læseværdig fremstilling, som også kunne fortjene plads i forskningen af dansk arbejderbevægelse.

Niels Rosendal Jensen

Reference

· Michel Foucault (1976/1994). *Viljen til viden: Seksualitetens historie 1*. Frederiksberg: DET lille FORLAG

Carlsberg på nettet

Humlen ved Carlsberg: En kollektiv historie om bryggeriet på Valby Bakke. Arbejdermuseet, 2009. [<http://humlenvedcarlsberg.dk/>]

Efter 161 års ølbrygning på Valby Bakke blev den sidste Carlsberg tappet 3. december 2008. Bryggeriets historie er industri- og arbejderhistorie. Det er kunstsamlinger og historien om borgerskabets fremstormen i København, det er en familiesaga – og meget mere.

Carlsbergs historie er lang og virksomheden havde sine egne traditioner. En af dem var, at medarbejdere der opnåede 50 års jubilæum, blev belønnet med et portrætmaleri. Det blev hængt op i Æressalen på Carlsberg Museum. Traditionen begyndte på Carl Jacobsens tid, men forsvandt med tiden. I 1920'eren blev den taget op igen. Det blev til i alt 150 malerier.

20. maj 2009 blev bryggeriarbejder Alfred Jespersens portræt hængt i Æressalen. Det blev det sidste Carlsberg-medarbejderportræt og punktummet for en

gammel tradition. Ligesom et kapitel i Københavns, industriens og arbejderens historie sluttede.

Arbejdermuseet står bag sitet *Humlen ved Carlsberg*, med undertitlen *En kollektiv historie om bryggeriet på Valby Bakke*. Her fortælles virksomhedens og de ansattes historie.

Fra forsiden er der tre indgange til indholdet: *Interaktiv Model*, *Historier om Carlsberg* og *Mød bryggeriarbejderne*.

3D-modellen (den interaktive model) er en virtuel oplevelse. Det kræver at brugerne downloader et særligt program for at anvende denne funktion. Anvendes den Interaktive Model via en mindre netforbindelse eller på et lidt ældre pc, bliver det en tung og hakkende oplevelse. Trods forsøg fra forskellige pc'er og via forskellige netværk, blev det aldrig den helt store oplevelse. Ideen er god. Desværre vil den nok forhindre flere i at komme frem til sitets indhold, end den vil skabe begejstring.

De to andre indgange til indholdet er mere traditionelle, hvor indholdet præsenteres via et menustyret hierarki og "se også"-henvisninger.

Historien om Carlsberg giver adgang til film, fotos, tegninger og artikler, der belyser bryggeriets historie. Her præsenterer hovedmenuen fire temaer *Kulturen*, *Produktionen*, *Det fysiske rum* og *Omverden*. Under dem listes de egentlige tekster, fotos, film m.m.

Via *Mød bryggeriarbejderne* er et gruppebillede, indgangen til personlige beretninger om skiftehold, frokoststuen, sangkoret osv. Der er fokus på de seneste årtier med emner som bryggeriarbejderstrejken i 1985 og kvindernes indtog på arbejdsmarke-

det. Virksomhedens og særdeles arbejderens historie i nyere tid er grundigt belyst med tekst og lyd. Særlig de mange arbejdere, der fortæller deres personlige historie giver sitet liv og gør formidlingen levende. Mens brugerne hører bryggeriberetningerne, kan relevante fotos og tegninger studeres. Det er desuden muligt at kikke sig videre til relevante tekster fra de enkelte lyd-streams

Det kræver tid at få udbytte af *Humlen ved Carlsberg*. Når sitet begynder at åbne sig for brugeren, er der en vis fare for at falde i et hul. Særlig den del af historien der fortælles af tidligere medarbejdere fænger. Her bliver det elektroniske medie udnyttet. Den fleksible navigation gør at brugeren selv kan definere deres vej gennem historien.

En del tidligere materiale om Carlsberg er centreret omkring bryggerne J.C. og Carl Jacobsen eller arkitekturen på Carlsberg. På *Humlen ved Carlsberg* er det i højere grad arbejderens historie der fortælles. Men af ældre materiale der er anvendt er Carls Jacobsens breve til sin kone Ottilia. Carlsbergs historie indbyder til at fortælle en sammenfattet fortælling fra 1800-tallets hårde arbejdsvilkår og frem til ølproduktionen stoppede i København. Det anvendte materiale og sitets struktur gør, at det hovedsageligt er bryggeriets historie fra ca. 1940 og frem der tegnes sig.

Sitet har flere målgrupper og folk med interesse for Københavns nyere historie, industri eller arbejderhistorie vil glæde sig over *Humlen ved Carlsberg*. Sitet kan desuden anvendes i forbindelse med forløb og opgaver i gymnasiet og de ældste klasser i folkeskolen.

Humlen ved Carlsberg er en

del af Kulturarvsstyrelsens satsningsområde "Industrisamfundets Kulturarv", og er støttet økonomisk af Kulturarvsstyrelsens Kulturnet Danmark-pulje.

Når det tidligere i teksten hedder, at den sidste øl blev tappet i december sidste år, er det en sandhed med modifikationer. Carlsberg-konernes husbryggeri Jacobsen holder stadig til i det gamle industriområde.

Carlsberg-området er nu under forvandling. Fremtiden hedder *Vores By*, men det er en anden historie.

Sune Hundebøll

Biler til kammeraterne

Lewis H. Siegelbaum: *Cars for Comrades. The Life of the Soviet Automobile*. Cornell University Press, Ithaca & London 2008, 303 sider, \$40 (indb.), ISBN: 978-0-8014-4638-2

Med utgivelsen *Cars for Comrades* har den anerkjente historikeren Lewis H. Siegelbaum levert et nytt bidrag til forståelsen av det komplekse puslespillet som Sovjetunionens historie utgjør. I tråd med sitt tidligere forfatterskap og sin forskningsvirksomhet knyttet til samspillet mellom produksjonsfære og samfunnsniv i Sovjetunionen, fortsetter Siegelbaum arbeidet med å ta for seg sentrale aspekter fra sovjetsamfunnet og sette dem inn i et bredt historisk perspektiv.

Bokens tema er produksjon og bruk av personbiler i Sovjetunionen. Knappt noe annet industriprodukt er vel like symboltungt som personbilen. Velkjent er de amerikanske personbilenes rolle i etterkrigstidens massekultur

som et bilde på vestlige samfunnsidealene om enkeltindividets frihet og selverrealisering. I dagens postmoderne forbrukssamfunn er elegante privateide personbiler fortsatt et av de fremste symboler på den vellykkede kapitalismen.

Samtidig er produksjon av kjøretøyer koblet til en nasjons selvbilde gjennom å være et tegn på nasjonens industrielle kapasitet og potensial. Tenk på hvilke assosiasjoner tyske, franske og italienske personbiler i dag gir hos en bilinteressert person, for ikke å snakke om den fallerte britiske bilproduksjonen i 1970-årene. For dem som husker det, preget personbilmodeller som Volga og Lada den samtidige oppfattelsen av sovjetsamfunnet – og i dag vitner disse rullende museumsgjenstandene om en tilbaketrukket epoke.

Cars for Comrades er en systematisk gjennomgang av den sovjetiske personbilens historie fra oktoberrevolusjonen og fram til reformene i 1990-årene. Tematisk er boken inndelt i seks hovedkapitler: ett for hver av de store personbilproduksjonsanleggene i Moskva, Nizjni Novgorod (Gorkij) og Togliatti, ett om utvikling og konstruksjon av veier – som jo er en avgjørende faktor for å kunne anvende biler, og to kapitler om bilens rolle i sovjetisk samfunnsniv, henholdsvis i mellomkrigsårene og etterkrigstiden.

Siegelbaums valg av produksjonsanlegg er ikke tilfeldig. Dette var fabrikker typisk for sovjetisk industrireisning i ulike historiske epoker. Bilfabrikken i Moskva, som i 1931 ble beåret med Stalins navn (*Zavod im. Stalina – ZiS*), representerer 1920-årenes NEP-periode med gjenoppbygging av førrevolu-

sjonær økonomisk virksomhet og videreutvikling av denne gjennom import av utenlandsk kapital og teknologi. På slutten av 1920-årene tok den sovjetiske industrireisningen en ny retning med innføringen av de ambisiøse femårsplanene. Gigantanlegget i Nizjni Novgorod/Gorkij (*Gorkovskij Avtomobilnyj Zavod – GAZ*) ble utviklet i samarbeid med Ford Motor Company basert på samlebåndprinsippet som Ford hadde brukt til å revolusjonere den amerikanske bilproduksjonen. For bolsjevikene var samlebåndet en ideologisk nøytral teknikk som kunne tjene sosialismen på lik linje med kapitalismen. Fabrikken i Togliatti (*Volzjskij Avtomobilnyj Zavod – VAZ*) kom som følge av en omfattende industriavtale med italienske FIAT i 1966. Dette var et uttrykk for sovjetregimets ønske om å produsere flere forbruksvarer til innbyggerne.

Også enkelte bilmodeller blir trukket fram som symboler på tidstypiske trekk ved sovjetsamfunnet. Den første masseproduserte prestisje-limousinen, ZiS-101 fra 1936, ble anvendt til å transportere sovjetstatens og kommunistpartiets ledere. Limousinen, som etter Siegelbaums oppfating symboliserte den tette samhörigheten mellom sovjetisk nasjonaløkonomi og statens absolutte makt, ble lansert på et tidspunkt hvor den sovjetiske statsmakten var på sitt mest ambisiøse, men også da lederskapets usikkerhet var stor. Resultatene ble destruktive. Det Siegelbaum karakteriserer som en dynamisk spenning mellom ambisiøsitet og usikkerhet eksploderte under den store terroren i 1937-38.

På samme måte bruker Siegelbaum personbilen Volga som en

metafor på Brezjnev-tiden (1964-82). Tung, massiv og uforanderlig ble den andre utgaven av bilen (GAZ-24) produsert år etter år uten noen særlige endringer i design eller teknologi – i likhet med byråkratene og partifunksjonærene som kjørte i dem. Siegelbaum peker på at årsakene til stagnasjonen var systembetinget, enten ut i fra en trang til ikke å endre planøkonomiens fastlagte produksjonslinjer og fordeling av råmateriale, eller en mangel på insentativer til nytenkning i det beskyttede sovjetiske bilmarkedet – i den “konkurransutsatte” militære produksjonssektoren var innovasjonen stor og de ferdige produktene fullt på høyde med sine vestlige motparter gjennom denne perioden.

I boken peker Siegelbaum på en gjentakende tendens i sovjet-samfunnet, nemlig en erkjennelse av teknologisk tilbakeleggenhet vis a vis Vesten. For å forsøke å overkomme tilbakeleggenheten ble det i 1920- og 1930-årene organisert en “kompenserende symbolisme” rundt gigantiske sekulære prosjekter, hvor ubegrenset personlig oppofrelse og utholdenhet var sentrale bestanddeler i kommunistenes forsøk på å mestre ny teknologi og endre selve historiens gang. Men mobiliseringen av “revolusjonær kraft” for å løse de sekulære prosjektene, førte uavvendelig til utmattelse og bidro dermed til å tilsløre, snarere enn å avdekke, de problemene som skulle løses. Oppbyggingen av VAZ-komplekset i Togliatti representerte etter Siegelbaums mening slutten på denne magien. Sovjetkommunismen gikk etter hvert tom for sekulære prosjekter. Sovjetregimet maktet ikke lenger å trollebinde folks forestil-

linger og fantasi; den opprinnelige entusiasmen forsvant.

I Khrusjtsjov-tiden (1953-64) ble det ført en selvmotsigende og ambivalent politikk overfor produksjon og fordeling av forbruksgoder. Personbilproduksjonen økte, men antallet biler som gikk til enkeltpersoner økte ikke. Staten åpnet opp for privatbilismen, men hindret samtidig dens utbredelse. Etterfølgeren Brezjnev søkte legitimitet gjennom å gjøre visse overenskomster med befolkningen. Masseproduksjon av biler i Togliatti skulle være beregnet for vanlige personer og var et ledd i denne strategien. Det var sovjetregimets svar på et press nedenfra for et mer forbruksorientert samfunn.

Men staten tilbød bare en minimumsløsning. Planøkonomien klarte ikke å framskaffe infrastruktur og servicefasiliteter som var nødvendige for å dekke behovene til den ekspanderende privatbilismen. Slik oppstod det et enormt marked for en mer eller mindre illegal skyggeøkonomi. Det å kjøre og vedlikeholde en bil i SSSR krevde derfor ironisk nok mer individuelt initiativ enn i vesten. Privatbilismen aktiverte individualistiske initiativer som var i strid med sovjetsystemets bærende prinsipper og normer.

Sovjetstatens beslutning om å masseprodusere privatbiler til befolkningen, medførte at millioner av innbyggere ble involvert i nettverk av private relasjoner som stod ideologisk fjernt fra og ofte i konflikt med sovjetstaten og dens lovverk. Statens ideologiske begrensinger hadde bidratt til en manglende infrastruktur som igjen drev bileierne inn i en ekspanderende privat sektor. Dette undergravde statens

autoritet og glattet over manglene i planøkonomien. Det handlingslammede Brezjnev-regimet maktet aldri å gjøre noe med denne motsigelsen. Privatbilismen var bare en av mange samfunnsområder hvor befolkningen i Sovjetunionen etablerte private alternativer fordi de trengte tjenester staten ikke kunne levere. Men siden privatbilismen berørte så mange, spilte kanskje personbilen en særlig sentral rolle i utviklingen av sovjetbefolkningens misnøye med kommunismen.

Siegelbaum har med *Cars for Comrades* skrevet en historie ut i fra hva han beskriver som et “de-centered” perspektiv, altså hverken “ovenfra” eller “nedenfra” – som jo ellers er velkjente ståsted for studier av Sovjetunionen – men fra sidelinjen; der hvor biler ble produsert, brukt, reparert og omsatt. Boken er således et skoleeksempel på en kulturhistorisk framstilling som på grunnlag av et *case study* bidrar til å belyse generelle sider ved samfunnsutviklingen i Sovjetunionen, og ikke minst, tilfører ny innsikt i de komplekse prosessene som førte til sammenbruddet i 1991. Boken er et kildebasert, solid faghistorisk verk med rikelige notereferanser. Siegelbaum skriver engasjerende og lettlest i en slentrende engelsk språkdrakt. Forfatterens beherskelse av tysk synes desverre ikke like fullkommen, noe et radbruket sitat på side 102 vitner om. At det ikke finnes noen systematisk oversikt, gjerne med tegninger, over de personbilmodellene som ble produsert i Sovjetunionen, oppleves av denne – kanskje noe over gjennomsnitt bilinteresserte – leser som en svakhet ved framstillingen. Dette til tross, *Cars for Com-*

rades er en imponerende og relevant framstilling som kan anbefales alle som er interessert i sovjetisk historie. Er man i tillegg opptatt av kjøretøyer, bør Siegelbaums bok framstå som en ren fornøyelse.

Ole Martin Rønning

En forsvunden verden

Kirsten Folke Harrits: *Dokken. En forsvunden verden*. Forlaget Sohn. Indbundet, 176 sider, 299 kr. ISBN 978-87-91959-34-9.

Kirsten Folke Harrits har i hele sit arbeidsliv beskæftiget sig med arbejdererindringer. Denne bog er en ny vinkel på forfatterens mangeårige hovedinteresse, arbejdererindringer og arbeidsliv. I samarbejde med to tidligere arbeidere på Aarhus Flydedok og to fotografer runder denne bog også en tidligere udgivelse af, som samme forfatteren udgav i 2003, "I dokkens verden".

Aarhus Flydedok blev af de ansatte kaldt "Dokken". Derfor fik denne bog sin titel og en undertitel med en vis dobbeltydighed, nemlig: "Dokken. Den forsvundne verden". Sidstnævnte som en metafor for den rent fysiske afvikling af arbejdspladsen, som bogens billedside illustrerer. Arbejdspladsen blev først gennemfotograferet fra november 1999, mens selve konkursen fandt sted den 26. februar 1999. Det betød, at alle de 800 ansatte blev fyret. Og 15 måneder senere i maj 2000 var de fysiske levn efter Århus Flydedok så væk. Fyring fra Dokken var ikke blot afslutning på ansættelse i en jernindustriell virksomhed. For langt de fleste betød fyringen også et farvel til en branche, som

i dag næsten er helt afviklet i Europa. Skibsbygning finder i dag stort set kun sted i lavtlønslande, beliggende i den 3. verden. Her kan ingen af de såkaldt "industrialiserede lande" længe være med.

Bogen er blevet til i et samarbejde med fotograferne Dorte og Poul Pedersen, Århus og to arbeidere fra Dokken. Fotograferne stod for billedsiden, billedteksterne skrev arbejdsmand Villy Andersen og bogens digte er skrevet af Svend Ritto.

Kirsten Folke Harrits skriver i bogens forord: "Det var ikke kun materielle størrelser, der med ét stod tilbage uden formål. Håndværksmæssig og faglig kunnen og erfaring blev spredt for alle vinde og er i mange tilfælde ikke kommet i brug igen." Bogens billeder bevidner Dokkens nedbrydning og afvikling, som varede i 7 måneder fra november 1999 til maj 2000. Villy Andersens trækker gennem sine billedtekster Dokkens historie frem. Det hele båret af det overordnede formål, at se hele processen i arbejdets og arbejderens perspektiv. Svend Ritto beskriver i digtet "Et værft" indirekte det, Dokkens arbeidere skabte, således: *Skib du er sved og stål, et kunstværk med kraft og mål*.

Bogen er blevet til et flot vidneskrift om Dokkens afslutning og afvikling. Den er opdelt i 11 kapitler, der runder de forskellige arbejdsprocesser af. Billedsiden består af 115 fotos, ud af de 984, der forelå fra de to fotografer. De korte kapiteloverskrifter giver hovedlinierne i bogens forløb: Dokken, kraner, sektioner, udsigter, de endnu arbeidende, silhuetter, portrætter af ting, spor af arbejdsprocesser, kaos, skygger og spejlinger, forladthed.

Anmelderen kan varmt anbefale

bogen, der helt lever op til sit formål. Nemlig gennem fotografernes linse og Villys billedtekster, at vise de løsrevne elementer, der var tilbage efter konkursen, samtidig med at billedteksterne giver læserne den dobbelte forståelse af den historie og det liv, der var på arbejdspladsen indtil lukningen. Forfatteren afslutter sit forord med at betegne bogen som en art redningsaktion i forhold til den tabte historie. Med de to bøger hun har udgivet om Aarhus Flydedok, er der sat to gode monumenter over Dokken og dens arbeidere. God læselyst.

John Juhler Hansen

Balladen om H.C. Hansen

Peer Henrik Hansen: *Da yankee'erne kom til Danmark*. Lindhardt og Ringhof (2008), 285 sider, ISBN: 978-87-11-43081-1, 299,95 kr.

I sommeren 2008 kunne man i danske dagblade læse, at tidligere statsminister HC Hansen muligvis, muligvis ikke, havde haft status som agent for den amerikanske efterretningstjeneste. Anledningen var Peer Henrik Hansens ph.d.-afhandling *Da yankee'erne kom til Danmark*. Afhandlingen er nu kommet i bogform med undertitlen *Fra verdenskrig til kold krig. Den amerikanske efterretningstjeneste og Danmark 1943-46*. HC Hansen vender vi tilbage til.

Bogen er en omskrivning af afhandlingen til populærvidenskabelig form og dens sigte er en undersøgelse af den amerikanske efterretningstjenestes etablering i Danmark, under og lige efter 2. verdenskrig. Den bygger på et

omfattende amerikansk arkivmateriale, som ikke tidligere har været brugt i dansk forskning. Dette alene er et plus for vor viden om perioden.

Det er også positivt at Peer Henrik Hansen (PHH) har lagt sin undersøgelse på tværs af 1945, der ellers ofte bruges som et skel i historieskrivningen. Ved at undersøge kontinuiteten fra besættelsen til efterkrigstiden, understreges det at der rent faktisk var en sådan: kontinuitet. Selvom 1945 markerede et væsentligt skift i Danmarks og verdens historie, er denne indgangsvinkel interessant og givende. Desuden er det godt med noget lys over det amerikanske efterretningsmæssige vakuum mellem krigens slutning og CIA's oprettelse i 1947.

Bogen er meget kildenær, hvilket har sine fordele og ulemper. Mange af detaljerne og personhistorierne er underholdende og giver liv til teksten, mens en del desværre også forekommer irrelevante og ikke følges op. Men det vel nok største problem er at det anvendte kildemateriale er meget ensidigt, og næsten udelukkende stammer fra amerikanske arkiver. Dette er for så vidt ikke noget problem, hvis det var blevet tydeliggjort i starten af bogen at forfatteren udelukkende var interesseret i at fortælle historien ud fra et amerikansk synspunkt, og så holdt sig til det. Men ganske ofte beskrives ting, som rækker ud over amerikanernes interne forhold, udelukkende fra amerikansk side.

F.eks. kunne beskrivelserne af forholdet mellem den amerikanske og britiske efterretningstjeneste i Danmark, og det herunder vældig interessante "trekantsdrama", have vundet en del ved et besøg i britiske arkiver.

Det er simpelthen ikke, udelukkende på baggrund af "konkurrentens" kildemateriale muligt at sige ret meget om forholdet mellem den danske og britiske efterretningstjeneste uden også at have konsulteret de britiske arkiver. Uheldigvis forsøges det alligevel.

Et andet, relateret, problem er, at kilderne ofte gennemgås, eller refereres, meget detaljeret, uden at blive vurderet nøjere. Det efterlader såvel bogens forfatter som læseren med alt for mange løse ender og ubesvarede spørgsmål. Eksempel: den tyske officer der var mistænkt for spionage og tidligere dømt for samme i Danmark, Pflugk-Hartung, oplyste til amerikanerne at han i sin tid blev frigivet fra dansk fængsel grundet sin tætte og venskabelige forbindelse til Stauning. Amerikanerne konkluderer senere at Pflugk-Hartung for en stor del var fuld af løgn, og bl.a. overdrev sine forbindelser for at tage sig godt ud – men der bliver ikke fra forfatterens side foretaget et forsøg på at vurdere troværdigheden af udsagnet om Stauning. Tilbage står dette spørgsmål (apropos ledende socialdemokraters til tider lyssky aktiviteter): Hjalp Stauning en personlig ven ud af fængslet, til trods for at denne var dømt for spionage mod Danmark?

Det er sjove, spændende og interessante kilder PHH har fundet, men undertegnede ville hellere have haft færre historier og en bedre indsigt i de der bringes. F.eks. er det let nedslående på side 180 at erfare at danske efterretningsrapporter som ellers er gengivet i detaljerede referater på de foregående sider, simpelthen ikke var gode nok, ifølge de amerikanere der modtog dem. Heri ligger i øvrigt en modsæt-

ning, som med fordel kunne have været trukket skarpere op: forholdet danskerne og amerikanerne imellem var varmt ifølge PHH, men alligevel klagede amerikanerne jævnligt over kvaliteten af danskernes rapporter for slet ikke at tale om det faktum at danskerne tilbageholdt oplysninger i det materiale der blev amerikanerne til gode. (Hvem fik så de oplysninger? Briterne?)

Trækplasteret i sommerens avisoverskrifter var en liste i det amerikanske arkiv over "agenter og kontakter", udstyret med fantasifulde dæknavne. Hvem der gemte sig bag, var ikke oplyst i afhandlingen, men blev "afsløret" under forsvaret og er følgelig kommet med i bogen. På en måde. Den mest omtalte, "Orange Juice" – Svend Truelsen – får først navn i kapitel 11, til trods for at "Orange Juice" er nævnt adskillige gange i løbet af bogen, samtidig med at Truelsen sideløbende nævnes i andre sammenhænge – endda nævnes han på samme side (225) som to forskellige personer! Allerede i kapitel 6 konkluderes det at "Orange Juice" efter alt at dømme gjorde sig skyldig i "ulovlig efterretningsvirksomhed til fordel for en fremmed magt". Hvorfor og hvordan amerikanerne havde fået fat i denne godbid af en informant, kunne vel forholdsvis nemt have været forklaret lige der, i kapitel 6, ved at fortælle om Truelsen og hans forbindelser under krigen. Når vi nu ved fra listen forrest i bogen at "Orange Juice" er Svend Truelsen, er det en sær disposition at Hansen holder fast i at dele personerne op igennem bogen. Det ville have været mere givtigt at beskrive Truelsens handlinger og motiver i stedet for at vente helt

til s. 237 med "afsløringen" og indtil da operere med parallelle beskrivelser af samme mand.

Men tilbage til HC Hansen – hvor dunkel var hans rolle så?

At HC Hansen var opført på samme liste, ser PHH som bevis for at han var af stor vigtighed for amerikanerne. HC deler tilstedeværelsen med en række andre navne (ikke alle udstyret med dæk-identiteter), hvis forbindelse til den amerikanske efterretningstjeneste står hen i uklarhed. PHH gætter på at det skyldes at forbindelsen har været så hemmelig at den ikke kan spores i dokumenterne – men kan der ikke være en anden årsag? Mange af navnene på listen går ifølge Hansen tilbage til Sverige-tiden under krigen, og inkluderer bl.a. en journalist som amerikanerne angiveligt ikke havde den store tiltro til. Det kunne jo også være at amerikanerne har kastet nettet lidt bredt ud og medtaget revl og krat på listen (det så måske lidt bedre ud når man skulle præsentere sit arbejde i Washington?), og at den dermed ikke nødvendigvis – eller i hvert fald ikke kun – repræsenterer cremen af amerikanernes informanter. PHH har da også selv i medierne udtalt at man ikke behøvede at være agent for at stå på listen, der også omfattede det mindre odiose "kontakter" – som velsagtens kan dække over lidt af hvert.

HC Hansen havde flair (eller i hvert fald interesse) for efterretningsevne og det anti-kommunistiske arbejde. Det ved vi allerede fra spekulationerne om hans indblanding i oprettelsen af den private efterretningstjeneste "Firmaet", som PHH også har skrevet en bog om. PHH slår efter undertegnede mening derfor et lidt for stort

brød op, når han gør en mistænkelig sag ud af at fortrolige rapporter om DKP's aktiviteter havnede hos en handelsminister, der intet burde have haft med den slags at gøre. Men HC Hansen var ikke kun handelsminister: han var også i toppen af et parti som på dette tidspunkt lå i indædt krig mod kommunisterne. Desuden var han i bestyrelsen for dette partis antikommunistiske efterretningsorgan, AIC, og tidligere leder af AIC's forgænger HIPA. I betragtning af at en del af oplysningerne fra de omtalte rapporter formentlig stammer fra AIC, og HC Hansens interesser udover handlen i øvrigt, er det vel ikke så mærkeligt at han var underrettet om kommunisternes gøren og laden. Det er altså ikke så svært igen, at forklare hvordan de rapporter er havnet hos HC Hansen.

Den vel nok mest interessante oplysning om HC Hansen er at han tilsyneladende blandede sig i efterretningsaffærer til fordel for Politiets Efterretningstjenestes forbindelse til amerikanerne, samt at han muligvis har lækket oplysninger om handelsaftalen mellem Danmark og Sovjetunionen i 1946. Om end undertegnede mener at visse aspekter af HC Hansens virke er overdramatiseret en anelse, har PHH uden tvivl ret når han mener at yderligere undersøgelser af HC Hansens rolle i forhold til den amerikanske og danske efterretningstjeneste ville være kærkomne. Spørgsmålet er om der overhovedet findes kilder til det?

Samlet set er bogen underholdende, om end det går lidt i ring visse steder. Hen i mod sidste halvdel bliver det dog virkelig interessant. Bogens tematik og kronologi er ret svag – samtidig er mange oplysninger ikke be-

hæftet med årstal eller øvrige tidsangivelser, hvilket kan føre til let forvirring i en historisk bog! Læsningens *flow* bliver derfor afbrudt af lovlig mange gentagelser, uklarheder, samt tegn på at en mere fast hånd i redigeringen har været fraværende. Der er ingen tvivl om at ny viden her bringes frem i lyset, samt at konklusionen – at Danmark, år før underskrivelsen af Atlantpagten orienterede sig mod USA og Vesten – er væsentlig og vigtig. Og at få et mere detaljeret indblik i sagernes gang fra amerikansk side er bestemt ikke uinteressant.

Iben Bjørnson

1968

Scandinavian Journal of History 2008/4: *Special Issue on 1968*, 173 s., Routledge.

Fyrrårsjubilæet for fænomenet '1968' blev fejret på forskellig vis uden, at det bidrog til oplysningen. En undtagelse er det særnummer af *Scandinavian Journal of History* som udkom sidst i 2008, redigeret af den norske historiker Tor Egil Førland. Han indleder også nummeret med en tematisering af '1968' og de artikler, nummeret præsenterer. Det er et utaknemmeligt job at skulle annoncere eller spændende artikler uden den fornødne plads; men her er i hvert fald en kommenteret indholdsfortegnelse.

Thomas Ekman Jørgensen åbner ballet med artiklen 'The Scandinavian 1968 in a European Perspective'. Han må sande, som alle der laver nordisk komparation, at der er de tre skandinaviske lande og så er der Finland (og i øvrigt Island, som ik-

ke er med her), som altid er en anden historie. Nu er hans perspektiv europæisk, og dér kan det måske knibe lidt at fastholde Skandinavien som en helhed, bortset fra, at protestbevægelserne her i langt højere grad integreres i samfundet. Går vi et spadestik dybere, så ser det også ud til, at der går en skillelinje mellem Norge og Sverige på den ene side og Danmark på den anden. Et af de fænomener, som er særligt ved '1968' i Norge og Sverige, er den centrale rolle maoismen her får. Ekman Jørgensens ærdelige artikel peger på en række forskelle og måske især den rolle den strenge puritanske kristendom har spillet i Sverige og Norge i modsætning til i Danmark. Det tror jeg er en lang ende, hvis vi skal sammenligne de tre skandinaviske lande; men faktisk var puritanismen også stærk i Danmark i form af Indre Mission; den afgørende forskel var imidlertid at IM var integreret i Folkekirken, mens de puritanske strømninger i Norge og Sverige var oppositionelle strømninger uden for statskirken, som arbejderbevægelsen kunne alliere sig med i sin fremvækst.

Kjell Östberg fokuserer i 'Sweden and the long '1968': Break or Continuity?' på selve begrebet '1968'. Varede det bare et år, eller måske endnu mindre? Han ser det som en længere proces, der starter i slutningen af 50'erne, hvor det var de folkelige bevægelser, som husede en begyndende radikalisme. Herefter kommer en midterfase 1965-70 (med 1968 midt i), 'de røde tresere' med studentoprør, Vietnambevægelse og nye sociale bevægelser som den radikale kvindebevægelse. Endelig ser han 70'erne som en bevægelse, der tager udgangspunkt i kvinde-

bevægelsens radikaliserings, som samtidig er en spredning af bevægelsens fokus, og spredningen fortsætter i miljøbevægelse, musikbevægelse, vilde strejker, partiopbyggende grupper osv. Meget præcist ser Östberg forløbet som en gigantisk læreproces. Han slutter af med en diskussion af litteraturen om '1968' og må konkludere, at syntetiserende værker mangler, mens grundige enkeltundersøgelser dominerer.

Denne pointe er også til stede i Anette Warrings tankevækkende 'Around 1968 – Danish History'. Hun starter med at nævne den tidlige radikaliserings omkring emner som atomvåben, krigen i Algeriet, apartheid og mener først, at protestbevægelserne dør ud i midten af 80'erne. Hendes fokus er imidlertid historisk, og hun mener, at danske undersøgelser tenderer mod at fremhæve kulturelle ændringer som varige resultater af '1968', mens der ikke er så mange politiske. De ser de radikale bevægelser som grupper uden indflydelse, men som dog bidrog til en intensivering af modernitetens udvikling. Hun ser denne metodologiske adskillelse mellem kultur og politik som karakteristisk for dansk historiografi om emnet og mener, at fremtidige undersøgelser bør overskride denne adskillelse og udvikle en større sensibilitet for de ændringer af betydninger som sker og gennem en sådan ny kulturhistorie vise, at skellet mellem politik og kultur er problematisk.

Også i Finland startede '1968' i 1950'erne med kritiske holdninger til det politiske, militære og religiøse etablissement, skriver Laura Kolbe i 'From Memory to History: Year 1968 in Finland'. En afgørende forskel mellem de radikale studenter i Finland og i

Skandinavien er dels betydningen af borgerkrigen mellem de røde og de hvide i 1918 og dels den betydning, Sovjets umiddelbare nærhed har kastet ind over al politik, fx det forhold, at mange oprørske finske studenter tilsluttede sig den stalinistiske fraktion af kommunistpartiet. Anden del af artiklen handler om litteraturen om 60'erne og '1968', en velkommen gennemgang, da det meste er på finsk, som få af os kan læse.

Redaktøren Tor Egil Førland bidrager udover indledningen også med artiklen '1968' in Norway: Piecemeal, Peaceful and Postmodern'. Det fredelige i overskriften går på fraværet af voldelige sammenstød, men '1968' var ikke ren harmoni i Norge. Hvor SFs ungdomsorganisation i Danmark blev erobret af trostkister, blev det norske SUF erobret af maoister, som spillede en stor rolle for den særlige farvning af det norske '1968', som blev splittet mellem den maoistiske traditionalisme i kulturrevolutionære gevanter og et modkulturelt oprør. Polarisering blev derfor centralt for klimaet. Førland har i anden del af artiklen en god litteraturoversigt til de mange norske bøger ikke mindst skrevet af deltagere om "den store politiske vekkelsen som har hjemsøkt vårt land" (Dag Solstad).

En af de helt tunge artikler i dette særnummer er James Godbolt, Chris Holmsted Larsen og Søren Hein Rasmussens 'The Vietnam War. The Danish and Norwegian experience 1964-1975'. Artiklen er central af flere grunde. For det første er Vietnamkrigen og vietnambevægelserne af stor betydning i alle fire lande. For det andet har der været en tendens til at overse de

store forskelle mellem vietnambevægelserne. Og for det tredje er det en rigtig god artikel. De tre forfattere peger på Danmarks og Norges medlemskab af NATO som afgørende for den relativt svage kritik af USA's krig, som blev fremført af regeringerne i modsætning til i Sverige. Samtidig ser de parlamentarisk ustabilitet som en yderligere cementering af dette forhold. De understreger en række forskelle mellem vietnambevægelserne i Danmark og Norge, bl.a. at bevægelsen topper først i Norge i 1967, derefter i Danmark i 1968 og først i 1972 i Sverige, målt i antal demonstranter ved nogen demonstration.

Særnummerets fire sidste artikler er ikke komparative, men viet til forskellige lokale undersøgelser. Rolf Werenskjold har lavet en undersøgelse af den norske presses dækning af 1968-oprøret forskellige steder i verden. Undersøgelsen er måde kvantitativ og indholdsmæssig og viser meget interessant at de tre store norske dagblade *Aftenposten*, *Arbeiderbladet* og *Dagbladet* på mange måder var klassiske journalistiske aviser. Et af resultaterne var, at det konservative *Aftenposten* var den, som havde den bredeste dækning af '1968', mens det socialdemokratiske *Arbeiderbladet* kom ind på en anden plads, mens det liberale *Dagbladet* kom på en tredjeplads. Selvom hjemlige aspekter dominerede dækningen, var både de udenlandske studenterrevolter og ikke mindst den sovjetiske invasion af Tjekkosllovakiet godt dækket ind.

Ny forskning bliver præsenteret i Laura P. Skardhamars 'Real Revolution in Kana Commune' om kollektivbevægelsen i Danmark med fokus på kollektivet

Kana ved Slangerup, som blev grundlagt i 1969 som ét af de første. Artiklen bygger ikke mindst på interviews med forskellige af kollektiverne, men har også en glimrende indledning om litteraturen om kollektive livsformer. Ideologisk ser hun de danske kollektiver udsprunget af ideen om, "at det personlige er politisk". Denne grundsatning, som ikke mindst blev central for kvindebevægelsen, ville brede begrebet det politiske ud, så skellet mellem offentlighedssfæren og intimsfæren ikke var så bastant, ja nogle ville helt udviske grænsen. I kollektivet handlede denne revolution om familierelationerne, om kønsarbejdsdelingen og opdragelsen af børnene. Skardhamar viser, at Kana (som sikkert de fleste kollektiver) i løbet af 70'erne udvikler sig fra et ideologisk-politisk projekt omkring 'storfamiljen' til en mere uforpligtende boform med visse fælles områder, i Kanas tilfælde et kollektivt landbrug. I forhold til fællesøkonomi udviklede det sig i retning af en blandingsøkonomi, hvor man både bidrog til det fælles og havde bestemmelsen over egne penge. Og hvad angår børneopdragelsen bestod ændringerne først og fremmest i, at børnene havde tætte relationer til en stor gruppe af voksne, mens det stadig var de biologiske forældre, som havde ansvaret for børnene. Politikbegrebet må udvides, hvis det skal indfange de faktiske ændringer, som kollektiverne medførte. Selvom de store oprindelige perspektiver ikke blev indfriet, så var kollektivet som en konkret utopi et stykke praktisk politik.

Jukka Relander stiller sig et svært spørgsmål i 'From Flowers to Steel. Development of the Le-

ninist Mind in Finland 1968-1972'. Han vil prøve at forklare, hvorfor det antiautoritære oprør i Finland, som havde rigeligt at gøre op med af autoriteter, selv i en vis udstrækning udvikler sig til en autoritær, stalinistisk bevægelse. Den finske studenterbevægelse udviklede sig fra det almene mønster med opgør med autoriteterne til en ny-leninisme, som lånte træk fra 20'ernes sovjetiske stalinisme. Relander støtter sig især til den finske politolog og kommunismehistoriker Kimmo Rentola, som har påpeget, at mange af studenterne kom fra nye sociale lag i forhold til det gamle eliteuniversitets traditioner. De var sønner og døtre af lærere, embedsmænd, sagførere og læger. Deres perspektiv var, at viden i fremtiden ville blive et produktionsmiddel, og vidensproducenterne ville derfor blive en art ny 'arbejderklasse', som skulle alliere sig med den egentlige arbejderklasse og gøre fælles sag med den. Men hvorfor lige leninisme? Der er ingen klar sammenhæng. Det var leninisterne, som erobrede studenterbevægelsen med denne analyse og som gennem sin sprogbrug og praksis viste politisk karisma og street credibility. Det var en måde at behandle det kaos, som oprøret var, på, en måde at overkomme det usikre liv som oprører, at komme i hus med en autoritet som ikke var faderens, men som lignede den, og som derfor var en psykisk kendt form. Endelig skal man ikke glemme, at leninisterne talte i et stærkt sprog, sproget hos Finlands mægtigste allierede og modstander: Sovjet.

Særnummerets sidste bidrag ligger i forlængelse af Relanders artikel. Hans Petter Sjøli skriver om 'Maoism in Norway. And

how the AKP(m-l) made Norway more Norwegian'. Fra maoisterne vandt flertallet i det norske SUF I sommeren 1968 over dannelsen af partiet Arbeidernes Kommunist Parti (marxister-leninister) i 1973 til partiets avis *Klassekampen* i 1977 blev et dagblad var AKP hærget af en sekterisme og en autoritær opfattelse af politik, som meget ligner det finske tilfælde bortset fra, at i Norge var det ikke Sovjet, man hylkede, men Kina. Sjøli fortæller om SUFs og AKPs historie og har også en række overvejelser om, hvorfor et så 'usamtidigt' fænomen kunne udfolde sig

i fredelige konsensus-søgende Norge. Han nævner behovet – ikke mindst hos uafhængige akademiske producenter – for at blive indføjjet i en meningsgivende struktur med klare rammer. Men også den mulighed, at det var personer som i deres psykiske bagage havde behovet for underkastelse og autoritet. Man kan også se det som 'et oprør mod oprøret', en modvilje mod alt det grænseløse og udflippede. Også det kvasireligiøse ved maoismen nævnes. De norske maoister understregede kernefamiliens betydning, var modstandere af langt hår og tilskyndede med-

lemmerne til at 'blive en del af folket'. Som filosofen Helge Høibraten har sagt det: "Maoisterne gjorde Norge mere norsk."

Der er meget at blive klogere af i denne buket af artikler. Både hvad angår det stof, som behandles, den litteratur, som analyseres, og den teoretiske indsigt, som dukker frem af det videnskabelige arbejde, er dette særnummer i en særklasse i litteraturen om '1968' på vore breddegrader. Således oplyst anbefaler jeg det med glæde.

Morten Thing